

УДК 347.73

*В. Д. Чернадчук, д-р юрид. наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ТА ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ВИВЕДЕННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОГО БАНКУ З РИНКУ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються проблеми визначення поняття правових способів та правових засобів виведення неплатоспроможного банку з ринку. На підставі аналізу наукових поглядів та законодавства про неплатоспроможність банків запропоновано авторське розуміння цих понять.

Ключові слова: банк, виведення неплатоспроможного банку з ринку, неплатоспроможний банк, правові засоби, правові способи, тимчасова адміністрація банку, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Постановка проблеми. Однією з головних умов функціонування національної економіки є стабільна та ефективна банківська система. Стабільність банківської системи залежить від багатьох чинників та факторів, які на неї впливають і серед яких виокремлюють внутрішні та зовнішні, економічні, фінансові, соціальні, організаційні, правові тощо. Суттєвий вплив на платоспроможність банків здійснюють не лише економічні, а й правові фактори, врахування яких дозволить забезпечити належне правове регулювання банківських відносин. Банківські відносини існують у своєму різноманітті і залежно від наявності тих чи інших підстав відбувається їх взаємна трансформація. У випадку відхилення показників банківської діяльності від встановлених законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку України, порушення вимог банківського законодавства тощо, регулятивні банківські відносини трансформуються

в охоронні, серед яких виокремлюється такий їх недосліджений сегмент, як відносини неплатоспроможності банків.

На сьогоднішній день в Україні у зв'язку із прийняттям Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” і внесенням змін до інших законів відбулася передача частини функцій банківського регулювання та нагляду до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Така передача потребує докладного наукового аналізу її наслідків, практичних результатів та ефективності. Також у процесі застосування норм прийнятого закону може виникнути певна правова невизначеність або правові колізії, що в змозі знизити ефективність правового регулювання та застосування норм закону на практиці. Це породжує низку проблемних питань, які також потребують свого вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Станом на сьогодні питання як правового регулювання відносин неплатоспроможності банків взагалі, так і виведення неплатоспроможного банку з ринку залишаються поза увагою

© В. Д. Чернадчук, 2014

науковців. Хоча потрібно відмітити низку наукових праць та дисертаційну роботу Ю. Г. Собчук на тему “Організаційно-правові засади регулювання відносин неплатоспроможності банків в Україні” [1].

Метою статті є виявлення та окреслення теоретичних і практичних проблем правового регулювання виведення неплатоспроможного банку з ринку та надання авторського бачення їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Прийняття та введення в дію Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” [2] та, відповідно, внесення змін до банківського законодавства у зв’язку із прийняттям цього закону докорінно змінило як мету правового регулювання, так і процедури. Так, якщо раніше метою правового регулювання було відновлення платоспроможності банку шляхом введення процедури тимчасової адміністрації банку, збереження банку як суб’єкта ринку банківських послуг, то зараз – це виведення неплатоспроможного банку з ринку способами, які визначені чинним законодавством, переважно ліквідаційними.

За загальним уявленням виведення – це дія за значенням виводити, тобто “...вилучати зі складу чого-небудь. Примушувати кого-небудь втрачати попередній стан. Сприяти, допомагати ко-мусь, чому-небудь діяти, розвиватися і т. ін. певним чином. Усувати, видаляти, винищувати без залишку...” [3, с. 88–89]. Визначення поняття виведення неплатоспроможного банку з ринку як заходів, які здійснює Фонд гарантування вкладів фізичних осіб щодо банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, із передачі його активів та зобов’язань, продажу неплатоспроможного банку та/або перехідного банку у спосіб, визначений Законом, з його ліквідації, надано у відповідному Положенні [4].

Способи виведення неплатоспроможного банку з ринку визначені у ч. 2 ст. 39 Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” [2] та деякою мірою описані у Положенні про виведення неплатоспроможного банку з ринку [4].

Першим способом є ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду коштів за вкладами фізичних осіб – це спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку, який передбачає відкликання банківської ліцензії, виплату (відшкодування) вкладникам належних їм вкладів у порядку, визначеному Законом та нормативно-правовими актами Фонду, з подальшим припиненням неплатоспроможного банку як юридичної особи (ліквідацією).

Другим способом є ліквідація банку з відчуженням у процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов’язань на користь приймаючого банку – це спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку, який передбачає відкликання НБУ банківської ліцензії неплатоспроможного банку, передачу кваліфікованому інвестору-банку (приймаючому банку) всіх або частини активів і зобов’язань неплатоспроможного банку, з подальшим припиненням неплатоспроможного банку як юридичної особи (ліквідацією).

Третій спосіб передбачає відчуження всіх або частини активів і зобов’язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією – це спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку, який передбачає передачу кваліфікованому інвестору-банку (приймаючому банку) всіх або частини активів і зобов’язань неплатоспроможного банку, з подальшим прийняттям рішення НБУ про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію неплатоспроможного банку (припиненням неплатоспроможного банку як юридичної особи).

Четвертим способом визначено створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов’язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку – це спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку, який передбачає створення перехідного банку, виділення активів і зобов’язань неплатоспроможного банку з передачею їх перехідному банку, який у подальшому продається кваліфікованому інвестору – переможцю конкурсу, та ліквідацію неплатоспроможного банку.

П’ятим способом є продаж неплатоспроможного банку інвестору – це спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку, який передбачає перехід права власності на акції неплатоспроможного банку від власників такого банку кваліфікованому інвестору – переможцю конкурсу.

Перші чотири способи можна визначити як ліквідаційні способи виведення неплатоспроможного банку з ринку, хоча чисто ліквідаційним є перший спосіб, а інші передбачають виділення та передачу частини активів неплатоспроможного банку іншому банку з подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку. І лише п’ятий спосіб передбачає продаж перехідного банку інвестору, тому його можна охарактеризувати як відновлювальний, або санаційний спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку.

На нашу думку, потребує з'ясування питання визначення поняття способу виведення неплатоспроможного банку з ринку. За загальним уявленням спосіб – це “певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось. Те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії...” [3, с. 1179].

Дії, операції, процедури, стадії, які складають зміст виведення неплатоспроможного банку з ринку, здійснюються певними способами. Оскільки способом є конкретний шлях, метод досягнення цілей фінансової діяльності держави та її утворень [5, с. 30], то під способами виведення неплатоспроможного банку з ринку потрібно розуміти напрями та методи досягнення мети виведення за допомогою певних засобів. Способи впливають на вибір засобів та характер їх використання, певною мірою визначають стиль діяльності суб'єктів відносин неплатоспроможності банків, а будучи інтегрованими в єдине ціле, тожні способи утворюють певний метод впливу. З іншого боку, способи упорядковують дії, операції, процедури, стадії щодо застосування правових засобів банківської діяльності у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку. Тому способами виведення неплатоспроможного банку з ринку можна вважати закріплені нормами банківського права напрями правового регулювання, які забезпечують досягнення мети правового регулювання такого виведення.

У фінансово-правовій літературі питанням способів фінансової діяльності не приділялося достатньої уваги, хоча окремі їх аспекти розглядалися у працях із суміжною тематикою. Розглядаючи способи бюджетної та фінансової діяльності, Ю. О. Крохіна поділяє їх на охоронні та регулятивні [6, с. 89], а М. В. Карасьова – на загальні та спеціальні. Загальні способи зумовлені правовою природою бюджетної діяльності, її публічним характером, спрямованістю на здійснення фінансування якомога більшого кола суспільних потреб з метою досягнення публічного результату – задоволення публічних інтересів. До загальних способів, вважає М. В. Карасьова, належать командно-вольовий (імперативний), рекомендацій та узгоджень [7, с. 39]. У процесі бюджетної діяльності зазначені способи через правові акти та інші засоби здійснюють вплив на бюджетні відносини. У цьому випадку йдеться про метод фінансового права як спосіб державного впливу на суспільні відносини. З іншого боку, спосіб – це сукупність прийомів, методів, послідовність дій чи використання засобів, за допомогою яких досягається мета. В. Д. Сорокін

визначає правовий метод як сукупність юридичних прийомів, засобів, способів впливу на суспільні відносини з боку компетентних суб'єктів [8, с. 189]. Таким чином, ототожнюють поняття методу і способу, розкриваючи одне через інше.

Процедура виведення неплатоспроможного банку з ринку спрямована на отримання результату. У загальному розумінні результатом є остаточний, кінцевий підсумок якого-небудь заняття, діяльності, розвитку або наслідком якої-небудь дії, явища [3, с. 1022]. Результат є підсумком, за яким оцінюють значення та ефективність функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб або процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку, або навіть окремої стадії цієї процедури. Визнання публічного значення процедури виведення неплатоспроможного банку стає важливим елементом мотивації активності суб'єктів відносин неплатоспроможності банків, що свідчить не тільки про зростання ролі суб'єктивного фактора, а й про оцінку діяльності суб'єктів цих відносин. Результат виведення неплатоспроможного банку з ринку, досягнення якого дозволяє задовольнити публічні та приватні інтереси, має відображати мету цього виведення. Наприклад, результати виконання плану врегулювання, відповідно до ч. 7 ст. 39 Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” відображаються у письмовому звіті про виконання плану врегулювання за період тимчасової адміністрації, який уповноважена особа Фонду подає виконавчій дирекції Фонду не пізніше закінчення строку, на який була запроваджена тимчасова адміністрація (період вимірювання). Таким чином, результат діяльності встановлюється за наслідками виконання плану врегулювання протягом періоду вимірювання, встановленого на підставі Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” рішенням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Досягнення встановленого результату і є метою виведення неплатоспроможного банку з ринку, при цьому мета є постійно присутнім фактором, обов'язковим та необхідним елементом будь-якої цілеспрямованої діяльності. Мета процедури виведення є не тільки вихідним, детермінуючим елементом її змісту, вона визначає форму такого виведення неплатоспроможного банку. А з іншого боку, мета діяльності обумовлюється зовнішніми факторами в межах соціального середовища, і, перш за все, такими факторами, як потреби та інтереси, а також іншими, зокрема, режимом законності, станом фінансово-правового

регулювання, політичною та економічною ситуацією в державі, станом фінансової дисципліни.

Між метою та результатом виведення неплатоспроможного банку з ринку у логічній послідовності з'являється наступний елемент змісту цієї процедури – засоби виведення, які опосередковують його якісну сторону, теоретичне осмислення яких дає можливість пізнати те, за допомогою чого мета перетворюється на результат. Мета є усвідомленим передбаченням бажаного результату діяльності, яке зумовлює пошук засобів і шляхів його досягнення. Натомість у загальному розумінні засобами визнаються предмети, способи дії, поведінка, соціальні інститути, за допомогою яких досягається певна мета; сукупність елементів діяльності, спрямованої на осмислення, покладання, реалізацію мети [9, с. 371].

Проблема правових засобів є загальнотеоретичною проблемою, їх характеристика означає необхідність розмежування правових засобів і правової діяльності, яка є застосуванням правових засобів та оперуванням ними. Поняття правових засобів дозволяє узагальнити усі ті явища (інструменти і процеси), які покликані забезпечити досягнення визначених законодавством цілей, у площині “мета – засіб – результат”. Узагальнюючи існуючі підходи до розуміння правової природи засобів, їх можна охарактеризувати як інституційні явища правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права, його енергію, яким належить роль її активних центрів, реальне функціонування та застосування яких призводить до практичної реалізації суб'єктивного та об'єктивного права, його втілення у життя, отримання кінцевого соціально-економічного результату. Правові засоби є системою субстанціональних та діяльнісних правових явищ, за допомогою яких конкретні суб'єкти правовідносин досягають приватних та публічних інтересів. Ними є правові явища, які знаходять свій прояв в інструментах (установленнях) та діяннях (технології), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права та забезпечується досягнення соціально корисних цілей.

Законодавча регламентація правових засобів безпосередньо впливає на ступінь вирішення завдань суб'єктами в процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку. У випадку неналежної їх регламентації або неповного набору цих засобів неможливо вирішити завдання і, відповідно, досягти мети такого виведення. При цьому привертає увагу зв'язок ефективності дії правових норм та якості регламентації правових засобів: ефективно діючі норми покликані закрити

такі правові засоби, які б дозволили нейтралізувати негативні фактори та посилити дію позитивних.

На нашу думку, залежно від сфери дії (рівня) правових засобів виведення неплатоспроможного банку з ринку можна виділити такі їх види:

- загально-регулятивні правові засоби, які є функціональним елементом механізму правового регулювання відносин неплатоспроможності банків. Ними є норми банківського права, оскільки дії та операції, що складають зміст процедури виведення неплатоспроможного банку, здійснюються внаслідок регулюючого впливу цих норм;
- правові засоби правових режимів. Такі засоби покликані забезпечити встановлений порядок правового регулювання, і спрямовані на реалізацію спеціальних завдань у процесі такого регулювання. Вони складаються із правових засобів, які забезпечують пільговий або обмежувальний режим у такому регулюванні і визначаються законодавством про неплатоспроможність банків та нормативно-правовими актами Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Так, наприклад, обмеження під час тимчасової адміністрації визначено ч. 5 ст. 36 Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”;
- техніко-юридичні засоби регламентації, якими є норми бухгалтерського обліку. Хоча вони скоріше є технічними нормами, оскільки не регулюють поведінку суб'єктів, а встановлюють техніку банківських операцій. Норми бухгалтерського обліку є технічними, похідними від правових, нормами і, таким чином, нібито прив'язуються до правових, будучи по відношенню до них допоміжним засобом: правовими нормами регулюється поведінка суб'єктів правовідносин неплатоспроможності банків, а нормами бухгалтерського обліку ця поведінка відслідковується. Отже, правові норми як засоби здійснення процедури виведення неплатоспроможного банку значною мірою пов'язані і гарантовані нормами бухгалтерського обліку, оскільки правові норми та норми бухгалтерського обліку, як правило, містяться в одних і тих же нормативно-правових актах і тому за своєю суттю вони є техніко-юридичними нормами. Саме тому важливого значення набуває проблема відповідності норм бухгалтерського обліку правовим нормам, оскільки є випадки, коли останні не відповідають вимогам, що містяться в нормативно-правових актах або навпаки, нові правові норми не знаходять відтворення в нормах бухгалтерського обліку;

- операційно-технічні засоби, до яких належать форми документів, що використовуються в процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку. Так, наприклад, відповідно до п. 3–4 ч. 2 ст. 52–2 Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” спеціалізована установа звітує Фонду за формами, у порядку та у строки, встановлені Фондом. Система персоніфікованого обліку вимог кредиторів та активів (майна) неплатоспроможного банку, що передані спеціалізованій установі, повинна містити інформацію щодо кожного активу (зобов’язання), у тому числі його (їх) кількості вартості (суми заборгованості), черговості задоволення. Облік активів та зобов’язань неплатоспроможного банку, що були передані спеціалізованій установі, здійснюється окремо по неплатоспроможних банках;
- операційні правореалізуючі засоби виведення неплатоспроможного банку з ринку, які застосовуються в оперативній правореалізуючій діяльності суб’єктів, є юридичними способами вирішення суб’єктами цієї діяльності відповідних завдань, досягнення цілей бюджетної діяльності, задоволення публічних інтересів. Під операційними правореалізуючими засобами розуміються юридично значущі дії, що здійснюються суб’єктами з дозволим ступенем вибору, сприяють досягненню соціальних цілей (інтересів) та не суперечать законодавству про неплатоспроможність банків. Зазначені правові засоби є

інструментами реалізації приписів правових норм у певних правових формах. Операційні правореалізуючі правові засоби закріплюються у законодавстві, а оскільки такі засоби застосовуються у сфері правореалізаційної діяльності, то суб’єктами застосування цих заходів не можуть бути органи законодавчої влади.

Наведені перші три види за своєю правовою природою є правовими засобами-встановленнями, а останні – правовими засобами-діяннями.

Висновки. Таким чином, правові засоби виведення неплатоспроможного банку з ринку бюджетної діяльності – це визначені державою інституційні явища, які є способами забезпечення публічних інтересів, що відображають інформаційні якості і ресурси права неплатоспроможності банків як підгалузі банківського права та його функціональну сторону, призводячи до правових наслідків, реальне функціонування та застосування яких забезпечує реалізацію суб’єктивних банківських прав та обов’язків з метою досягнення результату виведення неплатоспроможного банку з ринку.

Правовими способами виведення неплатоспроможного банку з ринку можна вважати закріплену правовими нормами сукупність прийомів упорядкування дій, операцій, процедур та стадій виведення неплатоспроможного банку з ринку, встановлений порядок застосування засобів такого виведення, а також напрями реалізації функцій, які забезпечують досягнення мети правового регулювання відносин неплатоспроможності банків.

Список літератури

1. Собчук Ю. Г. Організаційно-правові засади регулювання відносин неплатоспроможності банків в Україні : дис. . . . канд. . юрид. наук : 12.00.07 / Ю. Г. Собчук. – К., 2014. – 211 с.
2. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 50. – Ст. 564.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2002. – 1440 с.
4. Про затвердження Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку : Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 05.07.2012 № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fg.gov.ua/regulatory_activity/acts/.
5. Финансовое право : учебник для студ. высш. учеб. заведений / [Н. М. Артемов, Е. М. Ашмарина, К. С. Бельский и др.] ; под ред. О. Н. Горбуновой. – [2-е изд.]. – М. : Юристь, 2004. – 495 с.
6. Крохина Ю. А. Бюджетное право и российский федерализм : [монография] / Ю. А. Крохина ; [под ред. Н. И. Химичевой]. – [2-е изд.]. – М. : НОРМА, 2002. – 456 с. – (РАН, Саратовский филиал Ин-та государства и права РАН).
7. Карасева М. В. Финансовое правоотношение : монография / Карасева М. В. – М. : НОРМА, 2001. – 288 с. – (Ин-т государства и права РАН).
8. Сорокин В. Д. Административно-процесуальное право / В. Д. Сорокин // Сорокин В. Д. Избранные труды. – СПб. : Изд-во Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2005. – С. 158–306.
9. Філософський енциклопедичний словник / [наук. ред. Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук]. – К. : Абрис, 2002. – 742, [2] с. – (Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України).

Отримано 27.11.2014

Аннотація

В статье рассматриваются проблемы определения понятия правовых способов и правовых средств выведения неплатежеспособного банка с рынка. На основании анализа научных взглядов и законодательства о неплатежеспособности банков предложено авторское понимание этих понятий.

Summary

The article considers the problems of the definition of the legal ways and legal means of the insolvent bank withdrawal from the market. On the basis of the analysis of the scientific views and the legislation it was suggested the author's definition of these concepts.

УДК 347.734(477)(075.8)

*С. Ю. Обрусна, д-р юрид. наук, доцент, Черкаський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано стан теоретичних досліджень проблеми та нормативно-правового забезпечення функціонування банківської системи регіону. Визначено перспективні напрямки дослідження регіональної банківської системи, обґрунтовано необхідність удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: регіон, регіональна політика, регіональна банківська система, складові регіональної банківської системи, регіональний банк.

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки, розширення сфери діяльності комерційних банків та спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, зміна характеру взаємовідносин банків з клієнтами та низка інших факторів вказують на необхідність подальшого удосконалення банківської системи та правового забезпечення банківської діяльності. Нині в Україні досить гостро постали проблеми регіональної політики. Процеси регіоналізації стають актуальними для всіх сфер суспільно-політичного та соціально-економічного життя і не оминають банківську сферу. Децентралізація влади, що передбачає передачу частини владних повноважень з центру до регіонів, надасть регіональним органам додаткові можливості впливу на розвиток економіки, фінансової системи, що, безумовно, приведе до посилення їх взаємодії з банками. Ефективність такої взаємодії залежатиме від досконалості регіональної побудови банківського сектора, правового регулювання банківської діяльності. З огляду на це порушена проблематика залишається актуальною як для юридичної науки, так і практичної правничої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом простежується позитивна тенденція звернення широкого кола науковців до

проблем регіонального розвитку банківської системи та правового забезпечення її функціонування. Вагомий внесок у розв'язання проблем функціонування банків на рівні регіонів зробили такі вчені, як О. Барановський, О. Другов, М. Долішній, В. Коваленко, В. Міщенко та інші. Так, окремі питання політики регіонального розвитку банківської системи України досліджено О. Друговим. Регіональні аспекти розвитку банківської системи на прикладі Харківської області проаналізовано З. Карасьовою та О. Шаховою. Проблеми розвитку банківської мережі охарактеризовано Н. Ніценком. Разом з тим вказані та інші напрямки досліджень недостатньо розроблені саме з позицій юридичної науки. Крім того, як справедливо наголошують вищезазначені та інші науковці – як політика, так і чітка стратегія регіонального розвитку банківської системи наразі не розроблені, а окремі заходи, що здійснюються у цьому напрямку, не вирішують проблеми в цілому. Відсутня також чітка нормативно-правова база функціонування регіональних банків.

Невирішені раніше частини проблеми. Як бачимо, незважаючи на достатньо широкий спектр досліджень, поза увагою вчених залишається вивчення суті, особливостей, правового регулювання банківської діяльності на регіональному рівні, що висвітлені досить побіжно в ході аналізу інших проблем. У сучасних же умовах проведення реформ, спрямованих на децентралізацію

© С. Ю. Обрусна, 2014